

Лариса КОСТЮКОВЕЦЬ (Мінськ)

ЖИРОВИЦЬКИЙ МОНАСТИР І ХЕРУВИМСЬКА ПІСНЯ ЖИРОВИЦЬКОГО НАПІВУ

Одним із видатних духовних і культурних центрів Білорусі минулого і сучасного, що розвивав духовність, культуру й освіту, був Жировицький монастир. Сьогодні він знаходиться у Слонімському районі Гродненської області.

У середині XV ст. містечко Жировичі та його околиці належали Гайцевичам, потім перейшли у володіння великого князя литовського Олександра. Грамотою від 20 березня 1493 року Олександр дарує маєтність маршалку Солтану, який помер 1495 року, і з цього часу Жировичами володіє син Солтана Олександр Солтанович. А після його смерті 1555 року Жировичі переходять до сина Івана.

На весні 1494 року (за іншими, менш точними джерелами — 1470 року) пастушки Солтана, як переказує легенда, побачили в лісі на дикій грушці ікону Божої Матері з немовлятком¹ і принесли її Солтану. Він поклав ікону до скрині, але вона звідтіля зникла. Згодом пастушки знову побачили її на грушці і повторно принесли своєму панові. На місці знахідки Солтан будує дерев'яний храм на честь Пресвятої Богородиці. Навколо церкви будують православний монастир, місцевість заселяється людністю. Близько 1520 року сильна пожежа знищила майже всі будівлі, окрім школи². Ікона вціліла, проте на ній залишилися сліди вогню. Коли на це місце прийшли люди з Жирович, то побачили ікону на великому камені поруч із криницею. І на цьому місці 1762 року збудовано нову Богоявленську церкву, а камінь поклали у святилище під престолом.

Після смерті Івана Солтана все майно перейшло до його синів — Давида, Ярослава, Івана й Олександра. У 1587 року Ярослав продав частину Жирович з половиною монастиря братові Івану. 1603 року Іван передав монастир і навколишні землі в оренду Іцхаку Михелевичу з містечка Хомська. Настав важкий період в історії монастиря та його жителів. Багато монахів відмовилося підкорятися Михелевичу й покинуло монастир. На території монастиря поселяються іновірці — родичі та близькі Михелевича, які завдали великої шкоди монастиреві. Розгніваний Іван Солтан 6 січня 1605 року вбив Михелевича і побив його родичів.

Слонімський суд позбавляє його права на володіння Жировицьким маєтком і передає маєток дружині Михелевича Естер. У 1606 року Іван Мелешко викупив у неї Жировичі разом із монастирем, церквою і всіма жителями. Як прихильник унії, він переконує місцевого священика Григорія Сулу підпорядкуватися унійному митрополитові Іпатієві Потю, що й було зроблено 25 червня 1609 року.

У 1613 році Іван Мелешко пожертвував монастир, церкву та маєток василянцям, скріпивши це рішення спеціальною грамотою митрополиту Вельяминові Рутському і настоятелю Жировицького монастиря Йосафатові Кунцевичу.

Першими унійними настоятелями монастиря були Йосафат Кунцевич (1613–1614), Феоктист (до 1623 року), Іван Дубович (з 1623 року).

Під час війни із Росією (1654–1657) Жировичі зазнали великого спустошення: зруйновано монастир і загинуло багато ченців.

З 1661 року монастир відбудовується і поновлює свою діяльність. З 1701 року при монастирі організовано духовно-богословську школу.

З 1795 року Жировичі входять до складу Російської імперії.

1810 р. монастирський Успенський собор стає катедральним. У 1828 році при монастирі організовано унійну Духовну семінарію, а ченців з Жирович переведено до Битеня. А вже наступного 1829 року унію було ліквідовано, а церкву й монастир передано під владу Російської церкви. Згодом 1845 року єпископську катедру й Духовну семінарію переносять з Жирович до Вільна.

Під час Першої світової війни основні церковні цінності з Жирович було вивезено до Москви, де вони зберігалися у підземеллях собору Василя Блаженного. 1920 року ікону Божої Матері було повернено до Жирович.

З 1945 року при монастирі почали діяти духовні курси, і на їх основі 1947 року створено Мінську духовну семінарію³.

При монастирі від самого початку його виникнення існувала доволі багата бібліотека. З часом оформився архів, писався літопис храму, створювалися рукописи, у тому числі й нотні.

За твердженням Федора Добрянського, бібліотека Жировицького монастиря почала формуватися ще з кінця XV ст. Але пізніше ці книги розпорошилися по всьому світі. Найбільшу і найвартіснішу їх частину було перевезено 1845 року разом із семінарією до Вільна. Пізніше декілька десятків рукописних книг передано до Віленської Публічної бібліотеки, які дуже фахово й докладно описав згаданий вище Ф. Добрянський⁴

³ Сьогодні настоятелем Святоуспенського Жировицького чоловічого монастиря, що налічує 36 монахів, є екзарх Білорусі, митрополит Мінський і Слуцький Філарет, а його намісником — єпископ Новогрудський і Лідський преосвященний Гурій.

⁴ Ф. Добрянский. *Описание рукописей Виленской Публичной библиотеки церковно-славянских и русских*. Вильна 1882.

¹ Це ікона «Умиленіє», за стилем близька до італійської школи малярства.

² Виникнення монастиря митрополит Макарій відносить до 1549 року. Ймовірно, це дата відновлення монастиря після пожежі.

И - же хе - рѣ - ви - - - ми, и - же хе - - - рѣ - ви - ми,

И - же хе - рѣ - ви - ми, та - - - йно о - бра - и - же хе - рѣ - ви - - - ми, и - же хе - рѣ - ви - ми,

ѡ - и - щѣ - - - и и жи - во - тво - хе - рѣ - ви - ми, хе - рѣ - ви - - - ми.

ря - - щей тро - йцы три - свя - тѣ - ю песнь.

Поряд із типовими особливостями знаменного розспіву — вказівкою на гласовість, наявністю характерних мелодичних зворотів, плавним поступенево-хвилеподібним рухом мелодії, відсутністю в мелодії стрибків, окрім як на терцію, спостерігаємо в мелодії жировицького напіву прикмети нового часу й національного стилю: це поступовий відхід від гласовости, сильний вплив кантовости (поспівковий принцип мелодичної побудови, п'ятирядкова строфічна організація, розширена до шестирядковости, ритмоінтонації ходу використання секвенцій, особливо на збільшену кварту, що не характерно для церковної монодії, терцова втора як один із елементів мелодичного розвитку). Усе це ще більше загострюється басовою партією з її підкресленням функціональної гармонії, приготованими і неприготованими затримками, що також типове для білорусько-українських кантів. Характерним є також ритмічне підкреслення жіночих закінчень, що характерно для білоруської мови.

Таким чином, у Херувимській пісні жировицького напіву поєднуються характерні особливості монодичного й гомофонно-гармонічного мислення. Перше підкреслюється дев'ятиступеневим, чотирьохголосим обиходним звукорядом — ладом, який лежить в основі тенорової мелодії.

Херувимська пісня жировицького напіву виступає не лише як унікальний мистецький зразок, але й як яскравий приклад своєї епохи, як поєднання давніх і нових стильових ознак, як перехід від монодичного до гомофонно-гармонічного партесного стилю.

З російської переклала Наталя Сиротинська

Література

- Боянов Павел, свящ. Жировичи: Летопись пяти веков // *Неман* 4 (Мінск 1995) 143–153.
 Макарий, митр. (Михаил Булгаков). *История русской церкви*, т. 9, кн. 4: *История Западно-русской, или Литовской митрополии*. Санкт-Петербург 1879.
 Соніч Алесь. Жировіці // *Беларуская мінуўшчына* 3 (Мінск 1994) 32.
 Супрун Васіль. Гістарычны арэол Жывавіцкай святыні // *Полацк* 3 (33) (Клівленд, США 1994) 4–12.
 Супрун Васіль. За смугою часу: Даследаванні і меркаванні / передмова Г. Каханоскі. Мінск 1994, с. 107–124.
 Чистович И. *Очерк истории западно-русской церкви*, ч. 1–2. Санкт-Петербург 1882–1884.